

– a každá žilka ti ihrá a kričí ešte do jedného, ešte do jedného kalíška! Eh, keď si pomyslí na ňu... A pomyslite si: báčik vám ju nepije! Povážte – všetko len pre hostí. Čo sú akí tí hostia, ale ja by už len doprial najradšej sebe... Eh, keby tu bola, pod kozubom...”

Opis nachádzame pri zachytení prostredia, napr. „kaštieľ“ pána Aduša.

Použitá literatúra: Kukučín, M.: Keď báčik z Chocholova umrie... Bratislava : Tatran, 1983.

STATKY – ZMÁTKY

Dramatický príbeh dvoch mladých ľudí, ktorí pristali na uzavretie manželstva bez lásky za príslub majetku. Námet je zo života rumunských Slovákov.

Autor: JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ (1874 – 1940), pochádzal z mnohohodetnej remeselníckej rodiny, vyrastal u starého otca. Študoval na učiteľskom ústave, 5 rokov vyučoval, ale bol prenasledovaný za svoj národný postoj. Odišiel študovať na obchodnú akadémiu do Prahy. Pôsobil ako bankový úradník v Nadlaku, v Prešove. Neskôr pracoval ako úradník v štátnej administratíve. Patrí do slovenskej realistickej literatúry. Písal prózu a drámu.

Útvar: dráma v štyroch dejstvách.

Kompozícia: Tajovský dodržiava tradičné členenie drámy, kríza nie je vystupňovaná, spočíva viac v morálnej rovine ako v prezentácii na scéne.

1. *Expozícia* (predstavenie postáv, prostredia, načrtnutie zdroja konfliktu) – Lavkovi, Palčíkovci, Kamenský sa vyjadrujú k možnej svadbe Ďurka a Zuzky.

2. *Kolízia* (narúšanie vzťahov, zárodok krízy) – Zuzka a Ďurko si po svadbe nerozumejú – Ďurko chodí za Betou, Palčíkovci sú nespokojní s ich prácou na gazdovstve.

3. *Kríza* (konfliktné vyhrotenie vzťahov) – Zuzka opúšťa muža, Ďuro si privádza Betu, Palčík odmieta prepísať majetok – prejavujú sa výsledky kolízie, ešte je možné zmierenie.

4. *Peripetia* (zvrät) – Hádka. Palčík strieľa na Ďura, Ďurko vyženie Betu, Palčík vyženie Ďurka. Rozbitý rodinný život, rozorvané vnútro postáv.

5. *Rozuzlenie* (vyriešenie) – Ďurko prichádza odprosiť Zuzku, Palčíkovci odprosia Kamenských, Zuzka odmieta návrat k mužovi.

Príbeh sa nekončí sentimentálnym zmierením.

Dej je rámcovaný vianočným časom:

I. dejstvo – Vianoce u Lavkov.

IV. dejstvo – Po roku Vianoce u Kamenských.

Postavy

Lavkovci

Ďurko – mládenec po vojne, má úspech u dievčat, už mal päť frajeriek, pekne urastený, švárny, nemá páru medzi mládencami. Vyberá si z dievčat len bohatšie, napr. Judku Bielych. Dievčatá sa oňho v tanci trhajú. Chodí za Betou, ktorá je rozlúčená s mužom. Priťahuje ho, hoci už druhého muža nechala. Pozná svoje hodnoty, je namyslený na seba, vie, že Zuzke sa bude páčiť: „... pôjde ona ako sýkorka na oriešok...“ Vyčíta Zuzke málovravnosť, je rád, keď je žena veselá, do tanca, do sveta, až v závere diela pochopí, že pre život je potrebné aj čosi iné.

Rád chodí do krčmy, predvádza sa, vyvoláva bitky, medzi mládencami nie je veľmi dobre hodnotený. Je robotný, urobí každú prácu a je jeden z najšikovnejších mládenecov.

Jano Lavko (povozník) – Ďurkov otec, šikovný, robotný človek, ale chválenkár, stále len seba vystrkuje do popredia. Ulakomí sa na majetok, myslí si, že keď Ďurko príde k Palčíkovmu majetku, vypomôže rodičom potravinami. Rád si vypije, v mladosti bol presne taký búrlivák ako Ďurko.

Žofa Lavková, príbuzná Palčíkovej, Ďurkova matka. Neúprimná, „sladkastá“ žena, každému hovorí – „meno moje“. Vie sa líškať, prvá súhlasí s navrhovaným „šťastím“ pre svojho syna. Nie je jej ľúto osudu Zuzky, prijme aj druhú nevestu Betu, hoci sama upozorňovala Ďurka, čo je to za ženu. Za slobodna Ďurkovi dopriala „zábavu“ s Betou. Zuzku po pôrode nejde ani pozrieť, neskôr sľubuje, že sa o vnúča postará.

Kamenský

Tomáš Kamenský, kresár, Zuzkin otec. Stojí na čele veľkej rodiny, ktorej členovia majú pekné vzťahy. Jeho synovi Ondrejovi záleží na osude sestry Zuzky, aj zať Kaňúrik sa jej zastane. Vidieť, že rodina si cení viac šťastie ako majetok. Tomáš od prvej chvíle zahriakoval ženu,

aby nerozhodovala za dcéru. A keby Zuzka nebola chcela, iste by ne-súhlasil s vykonštruovaným manželstvom (*láska a zdravie sú najväčšie bohatstvá*). Má vlastnosti autorovho starého otca.

Kata, jeho žena, matka mnohých detí sa na chudobu trochu inak pozerá, chce dopriať svojej dcére ľahší život, a preto od prvej chvíle podporuje toto manželstvo. „*Nemusela by sa po službách tlčiť.*“

Zuzka, tichá, ústupčivá, nevýrazná, dobrá a poslušná dievčina. Slúžila u gazdov, nechodila k muzike. Za Ďurka ide s dôverou, že ich manželstvo bude šťastné. Nevidí len majetok, Ďurko sa jej páči, záleží jej na ňom. Ťažko nesie, že sa vrátil k Bete. Čaká s nádejou, že po ňu príde, ale keď si do domu priviedol Betu, prestala ho mať rada. Radšej chce ostať u rodičov aj s dieťaťom.

Palčíkovci

Ondrej Palčík, brat Katy Kamenskej, **Mara Palčíková**, sestra Žofy Lavkovej.

Bezdetní bohatí gazdovia, skúpi k sebe i k paholkom, ktorí dlho u nich nevydržia. Už štyri deti si vzali za svoje a všetky poslali späť. Boli by najradšej, keby ľudia na nich pracovali a nemuseli ani jesť. Manželstvo Ďurkovi a Zuzke ponúkajú zo zisťných dôvodov – chcú ušetriť na sluhoch. Sľúbia prepísať majetok, ale Palčík je bystrý človek, neprepíše za svojho života majetok lahtikárskemu Ďurkovi.

Nevedia povedať slovo chvály, len vyčítajú. Nepodporia Zuzku; Mara jej radí, aby sa viac točila okolo Ďurka, aby si ho udržala doma. Prijmú do domu aj ženu pochybnej povesti, len aby bola ženská robota porobená. V závere sľubujú Zuzke, že v záveti budú na ňu pamätať.

Dej a ukážky

I. dejstvo

Vianočný čas. Lavkovci sa rozprávajú o ženbe Ďurka:

Žofa (živá, jazyčná žena): Ja by som ti, syn môj, len takú rada, čo by i nejakú obnôšku mala, meno moje. Pri ženbe i rozumu sa načím poradiť, nielen čo oči vidia.

Lavko (starý furták). A veď ti je Evka už aspoň piata frajerka, ako si z vojny doma.

Žofa (tajnostne): A Bete, vydatej žene, pokoj. V cudzej kapuste chytia fa, meno moje.

Ďurko (driečny lahtikár): A ktože vám to už?

Žofa: Ani ta je nie hodna vyžívať.

Ďurko: Veď som ja len tak zašiel k nej niektorý raz ako k susede a – už to viete.

Lavko: Vieme. Práve preto: maj rozum.

Žofa: Ty si, chová pánu bohu, hodný, pekný urástol, na rozume ti z vrstovníkov nikto nechytí, nuž si môžeš i troška preberať, meno moje.

Lavko: Hádám – môj syn! Ja som ho vychoval, vyučil. Môjho rozumu sa chytaj i teraz.

Prichádzajú švagrovci Palčíkovci, navrhnu Lavkovcom, aby si ich syn Ďurko zobral za ženu Zuzku Kamenských:

Palčík: Toť s mojou starou sme sa takto zhovárali: Ostarievame, a detí nemáme. Nijakej opatery, ak by sme do niečoho upadli...

Žofa (citne): Meno moje, božechráň! Veď sme tu. Hádám kru nie je voda, meno moje.

Lavko: Múdre, žena moja!

Mara (tiež si utrie slzu).

Palčík: Ja by som ti, švagre môj, tú radu dal, že ak by ste pristali na Zuzke, mojej sestrinu dievku...

Mara: Sestra moja! I ty si mi práve taká rodina, ako i stará Kata môjmu...

Lavko (prikvypuje). Len si dopovedzte.

Žofa (potešená, vo vytržení): Neskáč do reči, meno moje.

Palčík: My by sme boli radi, čo by sa tieto vaše deti pobrali. Tak by sme ľúbili, čo by sa náš majetok nerozišiel. Ony by nás opatrili.

Mara: Do mojej a jeho smrti...

Reakcia Lavkovcov je priaznivá:

Lavko: Čože mne už teraz bude! Keď sa s materou povadím, odídem k tebe. A keď sa tam zunujem, prídem si domov, a, žena moja, mati, cti si ma, lebo hneď sa vrátim k svojmu Ďurovi. Zuzka narobí zákuskov, to bude materi. Mne len mäsa, klobás, dohánu a do skleničky aby bolo.

Žofa: Budeže nám sveta žiť na starosť, meno moje! (Plače od radosti.) Keď sme sa za mladi tráčili, teraz si oddýchame, meno moje.

Ďurko: Nebojte sa, i vám pošlem, keď vám bude niečo chýbiť. Alebo prejdete i vy k nám bývať. Zuza, tá vás musí obslúžiť ako vlastných rodičov. Vy budete len dozerať, robiť nemusíte. Na to bude čelaď a my.

Palčíkovci zašli po Zuzkiných rodičov a privádzajú ich k Lavkovcom. Tomáš Kamenský je opatrný, ide mu o šťastie dcéry:

Tomáš: Vieš, švagre, do očí, Ďurko je – mne sa – nechcem ubližovať, ale má – chyby má...

Lavko: Kým bol chlapec, robil ako chlapec, a keď príde k rozumu, bude z neho človek. On to všetko zanechá. Mladý zo všetkého vyrastie.

Palčík: Ja ho okrešem! Len nech príde do mojich rúk, ja spravím z neho človeka.

Tomáš: Ak ta len bude chcieť počúvať...

Lavko (Tomášovi): Nuž veď či by to pekne bolo, pustiť cudzieho do domu, keď nás volajú?

Palčík: Len aby sa radi mali, nič im nebude chýbiť.

Tomáš: To, to: láska a zdravie sú najväčšie bohatstvá.

Aj Zuzkin brat Ondrej je proti, lebo pozná Ďurka ako bitkára a záletníka. Zuzka prijme od Palčíkovcov zásnubný peniaz a svadba bude.

II. dejstvo

Palčíkovci nie sú spokojní s novými „robotníkmi“, Zuzka je stále smutná, pretože Ďurko chodí domov až nad ránom. Po krátkych „medových týždňoch“ sa vrátil k svojej starej láske Bete. Palčík podozrieva Ďurka, že vynáša z majetku, Ďurko vyčíta Palčíkovcom, že neprepisujú na nich majetok. Zuzka neznesie žiť v takom položení a rozhodne sa vrátiť k rodičom:

Zuzka (sama): Mne nikto neuzná. Každý mi len, i vlastná mať – len trp a trp. Ale ja to nevydržím. Ako keby to bolo od hladu alebo od smädu trpieť. Ja trpiem, a on na mňa nepomyslí? Trpieť od muža, ktorý ma klame... Nie, dosť bolo už. Nebudem trpieť! Bola by som horšia od frajerky. Sama sebe by sa musela zhnusiť.

III. dejstvo

Ďurko si privádza Betu. Palčíkovci všeličo Zuzke vyčítali – pracovitej a svedomitej. Získali novú nevestu, ktorá vynáša potraviny z domu, vypeká a vyvára, navádza Ďurka, aby pýtal majetok:

Beta: A čože by si im nepovedal? Dnes bude na to dobrá príležitosť. Keď prídu i tvoji otec, i mama, povedia i tí slovo-dve; ľahšie ti bude od nich niečo vybojovať.

Ďurko: Už ma nepodpichávajú. Viem, čo mám žiadať, ale to pri druhej príležitosti, nie na mena...

Beta: Ba práve. Aby ti pamiatku spravili na tento deň svojho mena. Zavínšuješ im, budú dobrej vôle – dajú skorej.

Ďurko: Už ja s tým dnešok prečkám.

Beta: A tak prečkávaš už štyri mesiace. Celý čas, čo som ja pri tebe. Spočiatku bolo: Len poď, poď, dajú mi kus, aj tebe hneď prepíšem polovičku z toho, ani nebudú vedieť – a teraz čo mám? To, čo sa narobím ako kôň. A za čo? Že sa mi najesť dajú. Ja tak nepristávam.

Ďurko: Netáraj. Kým som ja tu...

Beta: Taký si istý i ty tu ako ja. Dotiaľ, dokiaľ oni chcú.

Na oslavu menín prídu i Lavkovci, Ďurko bude smelší:

Žofa: Čoby ste i nedali kúšтик, aby sa im odrátalo...

Ďurko: Aspoň lúčku pod Žiarom...

Beta: A za Rybníky odstredok...

Palčík: Ja si nedám, kým ja žijem. A po smrti sa netráp. Mám svoj rozum, spravím poriadok zavčasu... Čoby sa od toho platilo po kúštiku, keď potom razom všetko bude vaše.

Mara: My si majetok do hrobu nevezmeme. A či ja viem, do čoho môžem upadnúť? Hľa, naveky som chorľavá. A dnes sa tak celkom na nikoho nemôž spoľahnúť...

Žofa: Tak ty, tak vy len predsa ešte i teraz pochybujete o tých našich deťoch, meno moje.

Lavko: To sa mi nepáči, švagre, taká nedôvera stále...

Palčík: A už nech je, ako chce, ale ja majetku neprepíšem.

Lavko: Tak začože sa majú trápiť?

Ďurko: Veď keď si vy tak myslíte, môžete ho v poslednej chvíli, komu chcete, dať. Ja chcem mať istotu, nie len tak naverímboha sa tu trápiť.

Palčík: Môžem, ale toho neurobím! Ja nie som cigán!

Beta: Tak, by, môj muž je cigán? Ja som cigánka? Štyri mesiace tu robím od rána do noci na pretrhnutie...

Ďurko: Tak nám platte službu ako cudzím.

Lavko: Už vám tak prichodí požadovať, deti moje.

Žofa: Nieže, meno moje radostné. Len pri pokoji. Máš tu dobrý život zabezpečený.

Ďurko vidí, koho si zobral:

Ďurko: Ba nepodpaluj! Lebo ma už zlosť chytá...

Beta (s plačom): Tak, ja aby som ani slova. Akoby tu bola poslednou slúžkou. Preto si ma zväbil sem.

Ďurko: Ja som ňu nevábil. Ty si za mnou lipla do roka, vyše.

Beta: A vtedy som ti bola dobrá, vtedy si mi nevytýkal, len aby som ňu ľúbila... Teraz si sa ma najedol.

Ďurko: Mlč už! Najedol...

Konflikt vrcholí, Palčík odmieta platiť za službu, Ďurko je grobiansky:

Palčík: Už sa paku! Keď ty mňa na žobrotu chceš doniesť...

Ďurko: I skazím ňu, aby si vedel!

Palčík: Ty mňa? Hneď ti skončenie tu spravím! (Berie revolver.)

Ďurko (vyjde rýchlejšie, dvere otvorené).

Mara (skočí k Palčíkovi): Pre Boha, neber si ho na svedomie!

Palčík: Keď ma ty na žobrotu chceš doniesť, radšej ňu ja budem žobrákom chovať! (Von; v pivoare strelí.)

Mara: Matička Kristova! (Klesne na prahu.)

Palčík (dnu; trasie sa): I tá flandra von! A viac nevkročí do môjho domu! – Bolo na čase chliev očistiť.

Mara: Bože môj, Bože, či si ho zahlušil?

Palčík (dvoňa ju): Zvieme hneď... Nehoden inšieho ako besný pes!

IV. dejstvo

Vianočný čas u Kamenských. Žofa Lavková prichádza prvýkrát pozrieť Zuzku a vnúča:

Kata: Pánboh vie... Veď to len bolo, keď prišla! Otec jej: „Čo je s tebou? Čo si prišla?“ – „Nemôžem, vraj, vydržať“. A ja poviem: „A to tak býva: teraz prišla a potom zas pôjde – príde po ňu“. Ale ani ráno nik, ani na druhý deň. Idem pozrieť – už tam Beta. Ej, hrom do tvojej duše, vtedy už i do mňa zlosť vstúpila. Čo si ty neprídeš po ženu? „Ja už mám druhú!“ – „No tak ju maj! Len aby si ešte neplakal za prvou.“

Žofa: A už je tu tá chvíľa. Teraz mu už schodí na rozum, čo urobil. Dal sa nahovoriť iným. Nuž a on, ako mladý, nevedel si to ešte rozmyslieť, že to nebude dobre. A tí mu zas privolili. Oni schybili najviac. Tá sa mu tam vyšklerala, za ním sa vláčila, a bolo nešťastie hotové. Mohol o život prísť pre cundru! No, veď jej on od tých čias nepozná, to už nie, meno moje!

Kaňúrik: Mal on to i vtedy vedieť, ktorej prisahal... Nemal on svoju ženu zapovrhovať pre kadejakú... Nebol statočný ani on!

Palčíkovci prichádzajú odprosiť Kamenských, aby vianočný čas neprežili v hneve a hriechu. Nakoniec prichádza Ďurko:

Ďurko: Zuzka! (blíži sa k nej). Taký je môj život od pol roka, akoby som bol zabitý. Bodaj by som oň bol prišiel v ten večer v jeseni. Ak by si mohla, začnime ho znovu žiť. Ja sa mu úfam. Chudobný, ale poriadny život.

Zuzka: (vyhýba mu). Daj pokoj. Mohla by ti zas nejaká pod oči padnúť.

Ďurko: Nikda!

Zuzka: Nevieš, a mňa by si mohol znovu nechať. Ak poznávaš dosavadný život svoj, tým lepšie. Zanechaj ho a tráp sa, ako vieš. Ja sa tiež tak budem; škoda by nám bolo znovu začínať. Už mi otvrdlo srdce, zabudla som na úfisky, majme pokoj. Vzal si si druhú, nemôžeš mať mňa. Ži s tou.

Ďurko: Nech sa mi nohy zlámu, ak ja za tou viac vkročím, len pomyslím. Hľaď na naše dieťa.

Kata (prosebné): Dieťa moja! S planým mužom je zle, a bez neho ešte horšie.

Zuzka (prisne): Mama...

Ďurko: Čo povieš tomu dieťaťu?

Zuzka: Nikdy ňu mu nespomeniem, ak ho bude pánboh živiť. (Ustrnutie.)

Ďurko: Čo keď narastie?

Zuzka: Že si – že si umrel. (Všetci slzia. Prestávka.)

Ďurko: A keď mu druhí povedia, že žijem?

Zuzka: Nech potom sám súdi nad tebou.

Ďurko (potáca sa, odchodí).

Forma: Autor využíva jadrný, ľudový jazyk s mnohými dialektizmami (*driev* = skôr, *statok* = majetok, *háby* = šaty, *zatopil* = utopil). Postavy charakterizuje i pomocou jazyka, napr. „sladkastá“ Žofa oslovuje každého: „meno moje“.

Rozpaky, želania postáv naplno vyjadrí pomocou nedokončenosti vety (*apoziopeza*):

Đuro – Aspoň líčku pod Žiarom...

Beta – A za Rybníky odstredok...

Palčíková – Úroda viete, aká bola slabá...

Palčík – Mám svoj rozum, spravím poriadok zavčasu...

Čím vypätejšia situácia, tým viacej zostáva nedopovedaného, napr. (III. dejstvo, tretí výstup).

Veľmi výrazné je využitie *elipsy* (výpustky):

Statky – zmätky (chýba sloveso).

Predtým hory-doly – teraz ani pod necht.

Kmotrovstvo – švagrovstvo – najhoršie priateľstvo.

Text oživujú *frazeologizmy*: ani pod necht, sľubovať hory-doly.

Použitá literatúra: Tajovský, J. G.: *Statky – zmätky*. Bratislava : Tatran, 1985.

ZENSKÝ ZÁKON

Do dnešných čias najpopulárnejšia a najčastejšie inscenovaná divadelná hra autora, pretože v nej verná láska zvíťazí nad klebetami, hnevmi a peniazmi.

Názov ironizuje snahu niektorých žien starať sa do súkromia iných ľudí, pohľadávať neviditeľné nitky pri sobášoch, pri výbere partnera. Ale vysmieva sa aj zo snahy žien presadiť si svoj názor, aj keď to nie je to najlepšie riešenie. Kritizuje ženskú túžbu odplatiť sa za čosi, čo tá druhá urobila alebo povedala, aj keby to malo priniesť nešťastie synovi či dcére.

Z. Beran upozorňuje na prítomnosť láskavého a nesebeckého muža v divadelných hrách autora (Tomáš Kamenský v *Statkoch – zmátkoch*; Jano Malecký v *Ženskom zákone*), ktorý radšej sleduje šťastie detí než majetkový prospech a uprednostňuje zmierenie pred hnevmi. Vidí v tom spomienku na láskavého starého otca, ktorého zvečnil aj v prozaickom diele.

Táto hra sa odlišuje od iných autorových divadelných hier značnou folklórnosťou. Priamo v deji sú zapracované *ľudové piesne* – *ľúbostné* (*Miluj, miluj, ale tajne, tajná láska sladko padne; Príd, šuhajko, premilený, prídi k nám, ja ti za klobúčik pierko dám...*), *žartovné* (*Anička, Anička, ty si trucovitá, kebys bola moja, bola by si bitá.*), *regrútske* (*V šírom poli strom zelený, pod tým stromom vojsko leží*).

Dotvárajú atmosféru, vypovedajú o citovom rozpoložení postavy (*Nebanovať bych, keby nemusela, keby ťa, šuhajko rada nevidela...*)

Ľudovosť je umocnená aj melodickou stredoslovenskou vetou, s jadrným ľudovým jazykom, s ľudovou syntaxou, ľudovým slovosledom (*Anička ma rada, sľubuje mi všetko; ale čo tetka, keď zvedia o našich sľuboch? Celú noc som premýšľal, či sa im zjaviť, či len tak odísť? Ak príde nejaký im po chuti, kým ja preč budem! Ja im rozhodne zradím, čo mám na srdci.*)

V replike ľudovej postavy komolí výslovnosť cudzieho slova, napr. namiesto reklamácia – *lekramácia*.

V reči postáv je veľa *frazeologizmov*: *nie je všetko zlato, čo sa blyští; veď je tá ako ruža v púčku; čože je i z tej peknej misky, keď je prázdna.*

V hre sú zachytené *ľudové zvyky* – čarovanie, liečenie, sviatky. Postavy sú oblečené v kroji.

Dej sa odohráva na Kordíkoch pri Donovaloch na strednom Slovensku.

Autor: JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ

Útvar: komédia.

Kompozícia: Hra sa skladá zo štyroch dejstiev.